ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 117, Haziran 2021, s. 209-220

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.51135>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
28.04.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.06.2021

Dr. Eren YILDIRIM

Yeni Türk Edebiyatı

ernyildirim@gmail.com

Orcid:0000-0001-5412-8278

AHMET HAMDİ TANPINAR’IN ŞİİRLERİNDE “IŞIK” İMAJİ

Öz

Sanatın hemen her alanına ilgi duyan ve etkisi altında kaldığı unsurları eserlerine yansıtan Ahmet Hamdi Tanpınar, nicelik açısından az olmasına rağmen şiir türünde kaleme aldığı eserleriyle okurun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Şiir türünde kendine has imajlar yaratan Tanpınar, bu imajlar aracılığıyla duygularını yansıtmayı denemiştir. Söz konusu imajlardan biri de “ışık”tır. Şairin bu imajı kullanmasında çocukluğuna kadar uzanan bir hayal âleminin etkisi yer edinmektedir. Zira Tanpınar ilk olarak yıldızlı gecelerle, güneşli öğlen saatlerinin deniz üzerindeki etkisiyle çocukluğunda tanışır. Tanpınar bu imajı daha çok tabiatı tasvir ettiği olgunluk dönemi şiirlerinde kullanır. Tanpınar’ın şiir dünyasında ışık imajı, heyecan duyulan, dış dünyanın kapısının aralandığı ve iyimserliğin ön plana çıktığı şiirlerde kendisini hissettirir. Bu düşünceler ışığında bu çalışma, Tanpınar’ın şiirlerinde yaşamı çevreleyen, hayata iyimserlikle yaklaşan ve daha çok bir kadına/tabiata duyulan ilginin ışık imajıyla anlatılmasına yer verecektir.

Anahtar kelimeler: Yeni Türk edebiyatı, Ahmet Hamdi Tanpınar, şiir, ışık, tabiat.

IMAGE OF "LIGHT" IN POETRIES OF AHMET HAMDİ TANPINAR

Abstract

Ahmet Hamdi Tanpınar, who was interested in almost every field of art and reflected the elements he was influenced in his works, managed to attract the attention of the reader with his works written in poetry, despite being small in quantity. Creating unique images in the poem genre, Tanpınar tried to reflect his feelings through these images. One of these images is "light". The influence of a world of imagination dating back to his childhood lies beneath the poet's use of this image. This is because, Tanpınar first met with starry nights and the effect of sunny noon hours on the sea in his childhood. Tanpınar used this image in the maturity period poems in which he described nature. Tanpınar's image of light in the world of poetry makes itself felt in the poems that are exhilarating, where the door toward the outside world is opened and in which optimism comes to the fore. From this point of view, in this study, the attention in Tanpınar's poems, which surrounds life, approaches life with optimism and is rather paid to a woman/nature will be narrated through the image of light.

Keywords: Modern Turkish literature, Ahmet Hamdi Tanpınar, poetry, light, nature.

Giriş

Şiir türünde çok fazla eser vermemesine rağmen nitelik açısından önemli şiirler kaleme alan Ahmet Hamdi Tanpınar, şiirlerine sadece şahsi duygularını yansıtarak bu türde başarılı olmuş ender şairlerimizdendir. Hem Doğu, hem de Batı şiirine hâkim olan şair, anlayış açısından birbirinden uzak bu coğrafyaların şiirini ruhunda harmanlayarak kendi şiir anlayışını yaratmıştır. Bu sebeple Tanpınar, sevdiği/etkilendiği şairlerin isimlerini sayarken gerek Yahya Kemal'in, Ahmet Haşim'in gerekse Mallarme'nin, Rimbaud'un ve Valery'nin isimlerinden ve onların eserlerinden söz eder. Bu durum, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiir estetiğinin oluşmasında kültür yelpazesini ne kadar geniş tuttuğunu göstermesi açısından önemlidir. Zira Tanpınar şiirde politik söylemi veya toplumsal meseleleri ele alan şairler arasında değil, güzelliği ve estetiği arayan şairlerdendir.

Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın şiir serüvenini üç döneme ayırmaktadır. Bunlar; gençlik döneminde kaleme almış olduğu şiirler, olgunluk döneminde yazdığı şiirler ve son olarak serbest nazımla kaleme aldığı şiirlerdir (Kaplan, 2013: 25). Böyle bir sıralamanın oluşmasında, Tanpınar'ın şiir estetiğinde meydana gelen değişikliklerin yakın ilişkisi bulunur. Tanpınar henüz çok genç yaşta Ahmet Haşim'le tanışmış ve onun şiirleri Tanpınar'ın üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu dönem kaleme aldığı şiirlerde de Ahmet Haşim etkisi kendisini hissettirmektedir. Bu dönem şiirlerinde Haşim ve dönemin şiir anlayışını oluşturan "santimentalizm" etkisiyle kapalı/karanlık, daha çok içe dönük ve karamsar olarak adlandırılan şiirler yazmıştır. Bu temaların ardından artık şiir perspektifinde ciddi değişikliklere gittiği gözlemlenen şair, kendi iç yolculuğundan hareketle yazdığı şiirleri terk edip daha çok tabiata ve dış dünyaya yönelik eserler kaleme almıştır. Tanpınar, Mallarme özellikle Valery etkisiyle, şiirde nesirden ayrı bir dilin oluşturulması ve kelimelere şairin anlayışı içerisinde farklı anlamlar vermesi olarak yaklaşır. Bu dönem sonrası yaklaşık dört yıl kadar şiir yayımlayan şair,

1920'lerin ikinci yarısında yeni şiirler kaleme alarak bu türde eserler vermeye devam etmiştir. (Çetin, 2006: 150).

Şiir türünde eserler kaleme aldığı dönemlerde estetik anlayışında ciddi değişiklikler geçiren Tanpınar, zamanla tema anlayışında da birtakım yeniliklere gitmiştir. Bu anlayış çerçevesinde Tanpınar'ın şiirleri ele alındığında birbirinden farklı temalar ve özellikler göze çarpar. Tanpınar'ın özellikle Paul Valery ile tanışması ve bu dönem sonrası kaleme aldığı şiirlerinde öncekilerle önemli ölçüde tematik değişikliklerin yaşandığı gözlemlenir. Tanpınar'ın şiir estetiğinde meydana gelen değişiklikleri Mehmet Kaplan *Tanpınar'ın Şiir Dünyası* (2013) adlı eserinde şu sözlerle özetlemektedir:

"Tanpınar'ın 1928-1930 yıllarından önceki ruh halini 'gece' ve 'karanlık' sembolleriyle ifade edersek, arkasından gelen devreyi 'sabah' ve 'aydınlık' kelimelerinde toplayabiliriz. Fakat bu devrede de gece ve karanlık tamamıyla yok olmaz. Hemen her şiirine ıstırapın, kaderin ve ölümün sembolleri olarak girerler. Yalnız mutlak karanlığı, ölümü anlatan birkaç şiir müstesna, yaşama sevincinin, hayatın, saadetin ve sanatın sembolleri olan ışıklı unsurlar, varlığı çeviren geceyi içinden aydınlatır" (40).

Karanlığın yerini aydınlığa bıraktığı bu dönemde, Tanpınar'ın tema anlayışındaki farklılıklar dikkati çeker. Daha çok semboller üzerine inşa edilen bu temalar arasında da "aydınlık", "parlaklık" ve "renk tufanları" öne çıkar. Bahse konu değişiklikler arasında da "ışık" imajı ön plana çıkan mefhumlar arasındadır.¹ Bu çalışmada, Tanpınar'ın şiir estetiği içerisinde önemli bir yere sahip olan "ışık" imajını yansıttığı şiirler tahlil edilecektir. Işık-renk oyunları, ışık-ses, ışık-renk tufanı, ışık-eşya, ışık-tabiat ve ışık-birikme gibi unsurlar üzerinde durulacaktır. Tanpınar, şiirlerinde ışık imajını açıktan işlemez. Veya bir şiirinin doğrudan teması olarak belirlemez. Ama onun ruh dünyasına inildiğinde, satır aralarında ışık imajıyla ve şairin bu imaja yaklaşım tarzında belirlemiş olduğu bazı unsurlarla karşılaşılır. Tanpınar kendisinde heyecan uyandıran, hayatın akışı içerisinde kendisine yaşama sevinci hissettiren herhangi bir eşyayı, hatırayı veya kadın sembolünü ışık imajıyla yansıtmaya eğilimindedir.

1. Tanpınar'ın Şiirlerinde Işık İmajı ve Şiir Estetiğine Etkisi

Sanat eserlerinin değişmez birtakım kuralları olmakla birlikte, sanatçının, bunu yorumlayan okurun, izleyicinin veya dinleyicinin de kendi iç dünyasında sanat eserlerini bireysel formlara dönüştürdüğü bir gerçektir. Herhangi bir sanat eserinin yorumlanmasında veya ele alınmasında sanatçının hayat serüveni bu süreçte okura/izleyiciye veya dinleyiciye birtakım ipuçlar sunar. Bu ipuçları da sanatçının hayatında meydana gelen önemli değişikliklerle açıklanabilir. Nitekim ışık imajı da Tanpınar'ın hayat serüveninden bağımsız ele alınacak bir imaj değildir. Çünkü bu imajın kökleri Tanpınar'ın çocukluğuna, onun bu süreçte yaratmış olduğu hayal dünyasına kadar gitmektedir.

Babasının mesleği gereği farklı ülkelerde ve şehirlerde yaşama imkânı yakalayan Tanpınar, ışık imajına dair ilk izlenimlerini çocukluğunda edinir. Bu imaj kimi zaman geride

¹ Işık, hem Türk hem de diğer ulusların mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Işık, aydınlığı, olumluluğu ifade etmesi kadar Tanrıyı ve onun kutsallığını da ifade eden bir motiftir. Gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası ışık motifi sadece mitolojide değil, Türk destan geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Olağanüstü olaylar, tanrısal özelliklerin yeryüzüne yansımaları ve kutsal kabul edilen öğelerin ışıkla anlam bulması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Işık mitinin Türk mitolojisinde ve destan geleneğinde edindiği kadim yerle ilgili bk. Önal, M. N. (2007). "Türk mitinin oluşumunda ışığın rolü" (Yay. haz. Yücel Dağlı, Yosges Dades-selim ve S. Kuru). *Journal of Turkish Studies*, C. 31/2. 145-158.

kalan çocukluğa duyulan bir özlem, kimi zamanda çocukluk anılarında önemli bir yere sahip şehrin/mekânın geride bırakılmasıyla ruh âleminde beliren bir boşluk şeklinde kendisini hissettirir. Tanpınar'ın hayatında önemli bir yere sahip Kerkük, Siirt ve Antalya gibi şehirler şairin edebî kimliğinin de eserlerine yansması açısından öne çıkar. Çünkü mekân aynı zamanda hafızayı, hatırayı ve düşü içinde barındıran bir bellektir. Tanpınar'ın bu bellekteki imajları eserlerine yansıtması ise edinen deneyimlerin ruhunda yarattığı tezahürler şeklindedir:

“Sürekli ya da geçici yaşanan, çok çeşitli sebeplerle ilişki kurulan bütün mekânlarla insan arasında, korunma, barınma, üretme, dinlenme, eğlenme gibi ‘pratik ilişkiler’ olarak adlandırılabilir yoğun anlamlar vardır. Fakat bu anlamlar, mekânla insan arasındaki ilişkilerinin sadece bir yönünü açıklar. Mekânların dinsel, sosyal, kültürel, sanatsal hatta siyasal kimlikleri vardır ve bu kimliklerin imgesel ve simgesel içerikleri, onlarla ilişkide olan insanların kimliklerinin oluşmasında önemli etkilere sahiptirler” (Narlı, 2007: 30).

Mekânın etkisi sanatçının ruhunda yadsınamaz bir gerçek olarak öne çıkarken, Tanpınar da bulunduğu mekânlarda/shehirlerde kendi imaj dünyasını yaratma başarısı göstermiş isimlerdendir. Şiirde manaya önem vermekle birlikte gerçek amacın hissedilen duyguların şiire veya sanat eserine yansıtılması gerektiğini savunan Tanpınar, özellikle dış dünyayı ele aldığı şiirlerinde bu noktalara ayrı bir önem verir. Şiirde mana yaratmak yerine birbirinden bağımsız duygu ve düşüncelerin bir bütün olduğu şiir “atmosferi” yaratılması gerektiğini düşünen şair, bu koşulun ancak sembollerle/imajlarla gerçekleşmesinin mümkün olabileceğini dile getirir. Kısaca, Tanpınar’a göre mana anlamlıdır ama tek başına yeterli değildir. Çünkü imajlarla yaratılacak bir şiir atmosferi, küçük dokunuşlarla farklı anlamların da kapısını aralama fırsatı doğurur (Tanpınar, 2005: 19).

Mekân-imaj ve mekân-mana konularına bu şekilde yaklaşan şair, çocukluğunda edindiği deneyimleri şiir dünyasına yansıtma başarısı göstermiştir. Tanpınar bu konuyla alakalı okura ilk olarak *Kerkük Hatıraları* ve *Antalyalı Genç Kıza Mektup* eserlerinde ipucu verir. Tanpınar her iki yazısında da çocukluğuna dair deneyimleri aktarırken okur aslında satır aralarında şairin ilerleyen yıllarda benimseyeceği şiir atmosferi hakkında da bilgi sahibi olur. Özellikle *Antalyalı Genç Kıza Mektup* yazısında Tanpınar'ın imajlara yaklaşımı dikkatli bir okumayla fark edilir. Şair, semadaki yıldızlı gecelerden ve bunların kendisinde yarattığı hislerden şu şekilde bahsetmektedir:

“Siirt’te uzak dağlara akşam saatlerinde çöken yalnızlığı ve yıldızlı geceleri tanıdım. Yazları çok sıcak olan bu memlekette damlarda yataydık. Yıldızlı gece beni büyüledi sanki. Sonsuzluk dalga dalga vücudumu ve ruhumu doldururdu. Bir Sümer rahibi gibi muhayyilem hep yıldızlarla meşguldü. Sırrın içinde yüzüyordum. Buna akşam saatlerinde uzak dağların aldığı o korkunç yalnızlığı, o ezici morluğu ilave edin.

Kerkük’te yine damlarda yataydık. Yine gece ve yıldızlar... Şimdi kaybettiğimiz bu şehre on üç yaşında iken gelmiştik. Üç evde oturduk; üçünün de geniş bahçeleri vardı” (aktaran Kaplan, 2013: 222).

Tanpınar, mektubunda yıldızlı gecelerin ve ışık demetinin muhayyilesinde yarattığı etkiyi açıkça ifade eder. Işık, Tanpınar'ın deyimiyle ona “sonsuzluk” hissi vermekle beraber, en derin “sır”ları da ifade eden bir imaj olarak belirmektedir. Tanpınar, ışıktaki hem bir sonsuzluk, hem de korkunç bir yalnızlık bulur. Yani hem kaygı hem de umut, bu ışık imajının şairde uyandırdığı etkiye bağlı olarak değişkenlik gösteren duygulardır. Mektubun ilerleyen

satırlarında ışık imajıyla ilgili düşüncelerini açıklayan Tanpınar, Siirt ve Kerkük'ün ardından Antalya'da da etkilendiği manzaralara yer verir. Burada da öne çıkan unsur bir kez daha ışık imajıdır. Ancak bu ışık imajı, hem gündüz hem de gece şairde farklı duygulara hitap eden zaman dilimleridir. Gündüz daha çok hayret ve heyecan verici duyguları tetiklerken, gece; korku ve endişe verici duyguları harekete geçirmektedir (Kaplan, 2013: 222). Tanpınar'ın şiirlerinde "ışık" imajını ele alacak olan bu çalışma, şairde daha çok heyecan verici ve yaşama sevinci uyandıran duygular üzerinden incelenecektir. Tanpınar'ın bu imajı işlediği şiirler daha çok olgunluk olarak adlandırılan ve yönünü dış dünyaya, tabiata çevirdiği dönemi kapsamaktadır. Tanpınar'ın şiirleri tek tek incelendiğinde, yukarıda da ifade edildiği gibi "ışık" imajını doğrudan ele aldığı şiirleri bulunmaz. Ama bu imaj satır aralarında, şairin içinde bulunduğu ruh durumunu ifade etmesi adına amaca giden bir araç olarak okurun karşısına çıkar. "Işık, Tanpınar'ın imaj dünyasında önemli bir yer tutar. Kadınları, sanatı ve güzel bulduğu her görüntüyü ışığa boğduğu imajlarla anlatır Tanpınar" (İnci, İşlet ve Er, 2020: 13). Işık imajının yarattığı etki ve şairin ruhunda tetiklediği hayal dünyası bu çerçevede ele alınıp aşağıda tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda ifade edilen görüşlerden yola çıkıldığında, Tanpınar'ın şiir dünyasında ışık imajının yarattığı ilk olumlu etki *Sabah* şiirinde görülür:²

Serin rüzgârlara pencereni aç!
Karşında fecirle değişen ağaç,
Bak, seyret ağaran rengini ufkun
(...)
Gümüş çıplaklığı bir başka bahar
Olan vücudunu ondan gizleme.

Tan kızılığının ilk ışıklarıyla yaşama sevincini müjdeleyen şair, burada ışık-kadın imajını bir arada ele alır. Daha önce de ifade edildiği gibi Tanpınar kadın vücudunu daha çok ışıkla ve aydınlıkla anlatmayı dener. Bahar mevsiminin yaydığı ışıklarla karşısındakinden (çıplak bir kadın bedeni veya bir tablo) daha cüretkâr olmasını isteyen şair, ilerleyen satırlarda "Mademki geceden daha güzelsin!" (Tanpınar, 2014: 24) cümlesiyle de ışıklı bahar sabahlarını uzun süre tesiri altında kaldığı "akşam" intibalarına ve kendisinde uyandırdığı karamsarlık duygusuna tercih eder. Öne çıkan unsurların tan vakti ve kadın vücudu olması, Tanpınar'ın bireyin tabiat karşısında kendisini teslim etmesi gerektiği düşüncesiyle açıklanabilir.

Tanpınar, ışık imajını ele aldığı şiirlerde zaman zaman zıtlıklara yer vererek ruhunda meydana gelen duygu geçişkenliklerini okura aktarmak ister. Karamsar bir ruh hâinden umutlu, yönünü tabiata ve aydınlığa çevirdiği imajlar; bu zıtlıkların şiirlerde bir arada kullanılmasıyla gerçekleşir. Karanlıktan bir anda aydınlığa, ışıklı imaja evirilen şiirlerinden biri *Yavaş Yavaş Aydınlanan*'dır. Şiirin ilk satırlarında karamsar bir atmosfer yaratan Tanpınar, özellikle ikinci dörtlükten itibaren yönünü aydınlığa, "billür âvize"lerin yaktığı ışıklı bir yola çevirmektedir:

Yavaş yavaş aydınlanan
Bir deniz altı âlemi,

² Tahlili yapılacak şiirlerde Tanpınar, A. (2014). *Ahmet Hamdi Tanpınar: Bütün şiirleri*. Dergâh Yayınları, 15. Baskıdan yararlanılmıştır.

Yosunlu bir boşluktan
Çekiyor kendine beni
dizelerindeki kısmî çaresizlik ve karamsarlık hâli;
Ey sükûtun bir nefeste
Yaktığı billûr âvize!
Bu esrarlı müselleste
Gökler yakınlaştı bize...

dizelerinde yerini artık aydınlığı ifade eden ışıklı bir duyguya terk eder. Şiirde su, deniz ve ışık imajlarının ele alındığı anlaşılır. Aslında bunlar bir "var olma" sorununu da beraberinde getirir. Yosunlu boşluklardan göklere yaklaşma duygusu hisseden Tanpınar, yeni bir dünyaya/âleme atılmış adımların heyecanını yaşar. Gecenin karışık görünen bilinmezliği, havanın aydınlanmasıyla dağılır ve gittikçe aydınlanan bir "billur avize"ye dönüşür. Dağınık ve düzensiz görünen duygular, yerini düzenli ve dingin bir ruh hâline bırakır. Tanpınar yosunlu deniz imajına ve bu imajın ruhunda yarattığı etkiye *Antalyalı Genç Kıza Mektup* yazısında çok daha önce yer verir:

"(...) Tek başıma geceleri deniz kıyısında veya kayalıklarda (Hastanebaşı'nda) gezmek hakkım vardı. Karanlık epeyce inip de kayaların gölgesi beni korkutana kadar orada kalırdım. Denizin iki manzarası beni çıldırttı. Biri bu kayalıkların sahile bakan bir yerinde sabah ve akşam saatlerinde durgun denizin ışıkla ve dipteki taş ve yosunlarla aldığı manzaradır. Bu kayalarda beni mesut eden şeylerden biri de yine sakin saatlerde suyun dolup boşalmasıydı. Bir de öğle saatlerinde güneş vuran suyun elmas bir havuz gibi genişlemesi. Bunlar benim muhayyilem için büyük mânaları olan şeylerdi" (aktaran Kaplan, 2013: 222).

Tanpınar'ın çocukluğuna dair hatıralarının sanat anlayışına etkisi daha önce Siirt ve Kerkük örnekleri üzerinden ifade edilmişti. Şair her iki şehrin muhayyilesinde yarattığı etkiye yer verirken aydınlıktan ve ışıklı gecelerden söz ediyordu. Benzer bir etkinin varlığı Antalya'da yaşadığı dönemde de devam ettiği yukarıdaki cümlelerden anlaşılmaktadır. Tanpınar, yosunlu deniz manzarasını korku duygusuyla dile getirirken, güneşli öğle saatlerini ise kendisini "mesut" eden anlar olarak anlatmaktadır. Söz konusu gece-gündüz, karanlık-aydınlık çatışmasının tezahürü ise net bir şekilde *Yavaş Yavaş Aydınlanan* şiirinde hissedilmektedir. Denizin altındaki karanlık yosunlu boşluk Antalya'da geçirilen akşam saatlerini işaret ederken, "billûr âvize"lerin aydınlattığı ışık imajı "hendesesi" ise öğle saatlerini işaret etmektedir.

Tanpınar, *Yavaş Yavaş Aydınlanan* şiirinde kullandığı zıtlıkları *Akşam*, *Şiir* ve *Bir Gül Bu Karanlıklarda* şiirlerinde de kullanmaya devam eder. Şair, *Akşam* şiirine yine etrafı çevreleyen siyah bulutlarla başlar. İlerleyen satırlarda yıldız sembolü aracılığıyla da yönünü bir kez daha aydınlığa, ışığa çevirir. Yıldız sembolü bir kez daha *Şiir* eserinde kendisini hissettirir. Karanlığın aydınlıkla karşı karşıya geldiği, her iki duygunun bir kez daha aynı şiirde kullanıldığı bir diğer şiir de *Bir Gül Bu Karanlıklarda*'dır. Okur, şairin beklediği seslere, kokulara ve renklere belirsizlik içinde gerçekleşmesi imkânsız bir hayal gibi şahit olur. Tanpınar şiirin son dördülüğünde tekrar yıldız sembolüne başvurarak umudu, aydınlığı ve ışığı arzular bir görüntüdedir. Bu şiirin teması ise karanlıktan aydınlığa taşınan umutlar ve var olma sorunsalıdır. Gül, kırmızı rengiyle sevgiyi, umudu ifade etmekte ve karanlıkta var olma

mücadelesi vermektedir. Kısacası Tanpınar, umutsuzluğu umuda ve zorluğu kolaylığa taşıma çabası içerisinde (Kaplan, 2013: 79).

Tanpınar dış dünyayı veya tabiatı konu edindiği şiirlerde "kadın" imajına yer vermesiyle dikkati çeken bir şairdir. Söz konusu imaj, kimi şiirlerde gerçek bir kadının tasviri ve onun yarattığı heyecan/mutluluk olarak belirirken, kimi şiirlerde de arzulanan veya hayal âleminde yaratılan bir kadın olarak belirir. Tanpınar'da kadının ve ışık imajının bir arada ele alındığı şiirlerden biri *Gezinti*'dir. Bu şiirde bir kez daha tekrar edilen semboller su ve yıldızdır. Bu eşsiz manzarada şaire eşlik edense "güzel" olarak adlandırılacak bir kadın imajıdır:

İkiz hayaletler gibi yürüdük
Puslu aydınlıkta o bahar günü
Gece, bir tepeden seyrettik, büyük
Yıldızların suya döküldüğünü
(...)
Bir âlem kurulur gibi yeniden
Baştan başa hayal, düşünce, rüya,
Billur bir kadehe benziyordun sen
Uzanan yüzünle bu parıltıya!

Tanpınar baharlı bir ışık imajını bu şiirde "gece"nin hâkim olduğu bir zaman diliminde ele almayı tercih eder. Büyük bir tepeden yıldızların suya yansımalarını sevgiliyle seyrettiğini dile getiren şair, gece karanlığında yıldızların suya yansımalarını ve bu hayal âlemini yeni bir dünyanın düşü olarak açıklar. Yeni bir âleme ulaşma isteği ise sevgilinin parıldayan yüzündedir. İsmail Çetışli, *Gezinti* şiiri hakkında yaptığı değerlendirmede kadın-ışık imajı birlikteliğine şu cümlelerle yer verir:

"Tanpınar, tabiatı çok fazla somut özellikleriyle tasvir etmez. Onun için tasvir edilen ya da belirtilen tabiat unsurları kendi içinde kurduğu güzellikler dünyasını parlak bir biçimde yansıtmak için bir araçtır. Ayrıca estetik anlamda soyut tabiat güzellikleri de genellikle yine güzel bir kadınla birlikte sunulur. Kadın ve tabiat güzelliği birbirini bütünleyen iki önemli duyu aracıdır. Nitekim 'Gezinti' şiiri bunun somut bir örneği. (...) Yıldızlı bahar gecesi, yıldız parıltılarının suda oynaşması onlara çok güzel ve derin hayaller, düşünceler ve rüyalar ilham eder. Bu güzellik ortamında şair, ay ışığının parıltısına uzanan yüzüyle sevgilisinin silüetini billûr bir kadehe benzetir" (Çetışli, 2006: 158).

Bu şiirde dikkati çeken özellik ise bu manzaranın ete kemiğe bürünmüş bir sevgili ile paylaşılmış olmasıdır. Hayal, düşünce ve rüya unsurları içerisinde yeni bir âlemin yaratılması ve özellikle sevgilinin "billur kadehe" benzetilmesi şiiri diğerlerinden farklı kılan bir özelliktir. Çünkü bu hayal âlemini şair kendisi dışında başka biriyle, yani sevgiliyle paylaşmaktadır. Sevgili sadece çevreyi değil, şairi de "aydınlatan" bir varlıktır:

"Birer simgedir Tanpınar'da kadınlar. Simgede ise nesne, onu içinden aydınlatıp anlamlı kılan bir ruha teslim edilmiştir. Bu yüzden ne Nuran'ın, ne de Leylâ'nın bir yüzü vardır. Onlar, bir başkasının, onlara bakanın, yazarın, onunla birlikte okurun gördüğü bir rüya olarak kalır. Yalnızca başka kadınların, dışarıdaki kadınların,

aşklarıyla bir 'kültürün miracını' vaat etmeyen kadınların yüzleri, bakışları bellidir" (Gürbilek, 2008: 391).

Işıklı bir gece ve kadın imajının geçtiği bir başka şiir de *Bütün Yaz*'dır. Tanpınar bu şiirinde sevgiliyle geçirdiği zaman dilimine yer vererek onu bir kez daha ışık imajıyla ele almayı yeğler. Zaman bir kez daha gecedir. Ancak ışık oyunlarının karanlığa hükmettiği bu gecede sevgili tüm aydınlığı, ışığıyla geceyi aydınlatmaktadır:

Ne güzel geçti bütün yaz
Geceler küçük bahçede...
Sen zambaklar kadar beyaz
Ve ürkek bir düşüncede,
Sanki mehtaplı gecede,
Hülyan, eşiği aşılmaz
Bir saray olmuştu bize;
Hapsolmuş gibiydim bense,
Bir çözülmez bilmede.
Ne güzel geçti bütün yaz,
Geceler küçük bahçede.

mısrarlarında Tanpınar'ın kadın-ışık imajını aynı zamanda saray sembolüyle de ele aldığı fark edilir. Sevgili, içinde hapsolunan bir sarayı ve beyaz bir zambağı ifade eder. Önceki şiirlerde Tanpınar'ın ışık imajını daha çok öğle saatlerinde veya tan vaktinde ele aldığı görülürken, ışık imajının işlendiği bazı şiirlerde zamanın geceye kaydığı görülür. Ancak söz konusu gece karamsarlığı veya hüznü değil, ışık imajıyla umudu ve aşkı simgelemektedir. Gece-gündüz ikilemi veya bu ikilemin şairde uyandırdığı duygu atmosferi, Tanpınar'ın çocukluğundan kaynaklanmaktadır. Tanpınar, bir söyleşisinde çocukluk hatıralarının duygu âleminde yarattığı etkiyi şu cümlelerle özetlemiştir:

"Bende iki intiba var. Öğle güneşi altında sakın deniz. Hafızamda çocukluktan kalan iki kuvvetli manzaradan biridir; öteki de, on dört yaşında iken, Halep'te, sıcak bir memleket akşamında, başımı birdenbire kaldırınca büyük bir apartmanın her penceresinden sarkan insan başlarının hâlâ içimde kalan tesiridir. Bunlar bana iki âlem arasında sıkışmanın heyecanını vermiş olabilir" (Kurt, 2008, 646).

Tanpınar'ın yukarıda ifade etmiş olduğu görüşlerden yola çıkıldığında, gece ile gündüz arasında ve buna bağlı olarak değişen his dünyasında bir denge kurmaya çalıştığı anlaşılar. Nitekim bu durum okura "Ne içindeyim zamanın, ne de büsbütün dışında" satırlarını hatırlatmaktadır. Kısacası hep bir "eşik"te olma hâli. Dış âlemle iç âlemin bir aradalığı, Tanpınar'ın karşılaştığı nesnelerle ruhunda hissettiği duyguların şiirlerine yansımalarından ibarettir (Kaplan, 2013: 125). Şairin gece sembolünü ele aldığı ilk dönem şiirlerinde karamsarlık duygusu ön plandayken, olgunluk olarak adlandırılan dönemdeki şiirlerde artık gece sembolünün de ışık imajıyla yansıtıldığı görülür.

Tanpınar'ın çocukluğundan itibaren üzerinde önemli bir tesiri olduğunu söylediği deniz teması, ışık imajıyla öne çıkan unsurlar arasında yerini alır. Zamanın bir kez daha gece olduğu, ancak hâkim duygunun umut ve iyimserlik olarak öne çıktığı şiirlerden biri *Deniz*'dir. Önceki

örneklerde görüldüğü üzere Tanpınar bu şiirinde de kısmen kapalı-dar bir mekân tasviri yapsa da, denizin kendisinde uyandırdığı duyguları bir kez daha ışık imajıyla dile getirir:

Sayıkladığım deniz gurbet gecelerinde,
Sevinci, gür hiddeti içimde hiç susmayan,
Bu akşam yine geldin, gülümsedin derinde
Bin elmas parıltısı ve mahrem mırıltıdan.

mısralarında şairin bir kez daha iç dünyasında çocukluğuna yolculuk ettiği sezilir. Şiirde geçen "sayıklama" ve "gurbet" kelimeleri okurda bu hissi uyandırır. *Bütün Yaz* şiirinde görülen eşikte kalma duygusuna bu şiirde rüyalar da eşlik eder. Deniz, eşik ve rüya teması; ışıklı imajlarla ele alınarak aydınlığa açılan bir kapı görüntüsündedir.

Tanpınar dış dünyayı tasvir ettiği şiirlerinde genelde okura olumlu bir atmosfer yaratır. Dış dünyanın umut içerisinde tasvir edildiği ve ışıklı imajların sıkça yer aldığı şiirlerden bir diğeri de *Bırak Aydınlığa*'dır. Şiirde neredeyse dört duyu organına hitap eden imajların yer alması dışında Tanpınar bir kez daha rüya olgusuna atıfta bulunarak dikkatini tamamen tabiata ve dış dünyaya verir:

Bırak aydınlığa kendini, sarhoş
Ve hülyalı bu renk deryasında yüz.
Bak, mücevher kanatlı bir kuş olmuş
Kuru yaprakların telaşında güz

Asıl maviliğe, iç doya doya
Denizin yaldızlı laciverdini,
Sonra tamamlansın istersen rüya
Git, uzak akşamda dağıt kendini

mısralarında okur, ele alınan zaman diliminin gündüz ve mevsimin sonbahar olduğunu anlar. İsmail Çetişli şiir üzerine yapmış olduğu değerlendirmede Tanpınar'ın aydınlık, ışıklı bir dünyada yaşamı olumlamasına ve kendini tamamen tabiata bırakmasına değinir. Hatta bu kendini bırakma o kadar ileri bir safhadadır ki şair bir müddet rüyasına ara vererek yaşadığı anın tadını çıkarır (Çetişli, 2006: 157). Tanpınar'ın hayatında gözlemin önemli bir yer kapladığı ve şairin bu gözlemlerle dış dünyayı hatta rüya kavramını iç içe geçmiş bir şekilde ele aldığı fark edilir (Kaplan, 2013: 115). Ahmet Hamdi Tanpınar, sanatın hemen bütün türlerine ilgi duymuş ve bu türler aracılığıyla da şiirlerini inşa etmiştir. Söz konusu türlerden belki de en önemlisi resimdir. Resim ve şiir estetiğini kendi sanat anlayışı içerisinde birleştirmiş, birbirinden farklı bu sanatları eserlerinde bir bütün olarak kullanmıştır:

"Işıklanma ve renklenme, içeri ve dışarıdaki aydınlığın bir uzlaşısı gibi güçlenir ya da zayıflar. Bedbaht ruh hâlleri içerisinde olan, dışarıda havanın nasıl olduğundan bağımsız olarak, etrafını, kasvetli, alacakaranlık görür. Bu sırada, ne doğalcı romanda, resimde olduğu gibi sarih olaylar ne de bilinç akışını izleyen bir anlatıdaki gibi zihnin hâlleri dile gelir. Işık, tasvire konu olaya, manzaraya doğal bir eklenti gibi görünmez. Işık ve renk, her zaman bir tür akis, izlenim, intiba, ihsas, yansı gibi, eşyanın ayrılmaz bir niteliği olur" (Taburoğlu, 2019: 116-117).

Tabiatın tasvir edildiği, şairin artık dış dünyayı umut ve ışıklı imajlar içerisinde ele aldığı şiirler bu şekilde açıklanabilir. Yukarıda bahse konu olan şiirlerde hâkim tema tabiat ve hayatın olumlanmasıdır. Ancak okur karşılaştırmalar üzerine inşa edilen bazı şiirlerde de ışık imajıyla karşılaşabilir. Bu şiirler arasında *Zaman Kırıntıları*, *Mavi Maviydi Gökyüzü*, *Madalyon*, *Raks* ve *Akşam* yer alır. Bu şiirlerde de büyük oranda ışık imajına yer verilmiştir. Bu şiirlerdeki ışık imajı daha çok karşıtlıkları ifade etmek, şairin olumludan olumsuza veya iyimserlikten karamsarlığa hızlı değişen duygu dünyasını dışa vurmak için kullanılmıştır. Bu şiirlerde okur bir kez daha kadın, rüya, yıldız, gümüş çıplaklık, billûr âvize veya billûr kadeh sembolleriyle karşılaşır. Karanlığın hâkim olduğu mekânsal yapı ışık imajıyla bir anda aydınlığa ve renk oyunlarına dönüşür. Tanpınar'ın bu sembollerde veya zıtlıklarda ısrar etmesinin sebebi şiir ve roman/hikâye dışında resime, müziğe, mimariye ve plastik sanatlara da ilgili olmasından kaynaklandığı düşünülebilir:

"Tanpınar müziği, Nietzsche'nin taşkın içgüdüyle betimlediği Dionysos'çuluk olarak görürken, plastik sanatları, özellikle de, denge kavramının somut biçimde öne çıktığı mimariyi (Osmanlı mimarisini), yine Nietzsche'nin tasarladığı anlamda, Apollon'çuluk olarak görür, İnsanı Doğa'nın bütünü içinde erimeye götüren müzik zamanın anlamını veriyorsa, mimari de mekânın anlamını verir" (Yavuz, 2008: 226).

Hilmi Yavuz'un da yukarıda ifade ettiği gibi Tanpınar'ı diğer şairlerden veya yazarlardan ayıran en önemli özelliği sanatın her türüne ilgi duymasındır. Ulusallıktan evrenselliğe uzanan yolda sanat eserlerinin hemen hepsine gönül veren ve bunu bilinçli bir şekilde eserlerine yansıtan Tanpınar, Türk şiirinde unutulmayacak eserlere imza atmış önemli şairlerdendir. Toplumsal meseleleri şiirine sokmayarak duygu dünyasını okurla paylaşan Tanpınar, şiir türünde az eser üretmesine rağmen birbirinden değerli eserleriyle sonraki yıllarda adından söz ettirmesini bilmiştir.

Sonuç

Işık imajı Tanpınar'ın şiirlerinin konu sıklığı içerisinde ön planda yer almasa da, satır aralarında veya anlatılmak istenen bir duygunun ifade edilmesinde önemli bir aktarım olarak yerini alır. *Kerkük Hatıraları* ve *Antalyalı Genç Kıza Mektup* yazılarında Ahmet Hamdi Tanpınar zaten çocukluk döneminden başlayarak yıldızlı gökyüzünün, yıldızların suya yansımalarının, ışık vasıtasıyla deniz diplerinin sonsuzluğa erişmesinin etkisini açıklamıştır. Tanpınar'ın söz konusu yazılarından yola çıkarak şiirlerine tatbik etmeye çalıştığımız ışık imajı, şiirlerine iki şekilde tezahür etmiştir. Birincisi korku veya karamsarlık uyandıran bir his; ikincisi daha çok hayatı olumlayan ve yaşama sevincini okura hissettiren duygular şeklinde. Tanpınar'ın dikkatini özellikle dış dünyaya yöneltmesinin ardından bu imaj belirli kelime gruplarıyla veya tamlamalarla şiirlerdeki yerini almaktadır.

Psikanalizin bir edebiyat kuramı olarak yazılı metinlere uygulanmasından sonra bu kuramın temel izleklerinden biri de Freud'un geliştirdiği "rüya" ve "rüya yorumları" olmuştur. Birey, rüyalarda gündelik hayatta depoladığı ancak zihnin uykuya geçmesiyle ve bedeninin bir anlamda dinlemeye ihtiyacı olduğunda çeşitli kodlarla ve gerçeküstü biçimlerde bu objeleri/yaşanmışlıkları ortaya çıkarır. Bu rüyalar her ne kadar anlamsız gibi gözükse de, hepsinin bilinçaltında anlamlı bir yapısı vardır. Freud'un geliştirdiği bu kuramda anlamsız gibi gözükken bu rüya parçacıkları bir araya getirilerek, kişinin bilinçaltında yatan asıl motifin belirlenmesi amaçlanır. Parça parça olan rüya motifleri tek tek bir araya getirilir ve gerçek

hayatla bağlantısı tespit edilir (Sarı, 2008: 40). Bu durum aynı zamanda psikanalitik kuramcılar tarafından karakter tahlilinde de önemli ipuçları olarak kabul edilir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da sık sık rüyalarından bahsetmesi ve bazı eserlerini bu anlayışla meydana getirmesi göz önünde bulundurulursa, rüyaların, şairin duygu dünyası hakkında bizlere bazı gerçeklikler sunduğu anlaşılır. Hâl böyleyken yukarıda ele alınan şiirlerin büyük bir çoğunluğu rüya hâlinde yazılmamıştır. Ancak burada öne çıkan nokta, rüya hâlinde yer alan şiirlerin korkuyu, hayal yoluyla kaleme alınan şiirlerin ise umudu temsil etmeleridir. Bu görüşlerden yola çıkarak Ahmet Hamdi Tanpınar ışık imajını rüya vasıtasıyla ele alıyorsa korkuyu, hayal etkisiyle ele alıyorsa da sonsuzluğu anlatır.

Bu imajın işlendiği şiirlere bakıldığında; “yıldız”, “su”, “deniz”, “sonsuzluk”, “bulut”, “nehir”, “hayal”, “gece” ve “umut” gibi kelimelerin çok sık geçtiği görülür. Bunların dışında “billûr avize”, “billûr kadeh”, “mercan kadeh” ve “gümüş çıplaklık” gibi tamlamaların da şiirlerde fazlasıyla yer aldığı söylenebilir. Ahmet Hamdi Tanpınar, özellikle billur kelimesinden yola çıkarak sevdiği bir kişiyi ya da nesneyi belirginleştirmek, onu katılaştırmak isteğini hissettirmek ister. Bu kelime ile çeşitli benzetmeler yaparak sevilen kişiyi sonsuzlaştırma eğilimi dikkati çeken bir başka özelliktir. Bu kişi ya gerçekte var olan bir sevgili/kadın ya da şairin herhangi bir tabloda, tabiatın esinlenerek zihninde yarattığı hayalî bir varlık görüntüsündedir. Tanpınar ağırlıklı olarak deniz ve su gibi görüntülerden etkilense de ışık imajını daha çok kadınlara atfetmeyi tercih eder. Çünkü tabiatla kadının bir aradalığı şiirlerde kendini hissettiren değişmez unsurlardır. Sevgiliyle tabiatın bir arada olduğu şiirlerde zaman ya gece ya da gündüzdür. Gecenin zaman dilimi seçildiği şiirlerde dahi Tanpınar bu zamanı ışıklı imajlara boğarak aslında yaşanan anı aydınlatmayı ve mutluluk veren duyguları işaret etmek ister. Bu şiirler arasında öne çıkan bir başka nokta da karşıtlıklara yer verilmesidir. Tanpınar, ışık imajını ele aldığı ve zaman olarak geceyi tercih ettiği şiirlerde karamsar bir ruh hâline yer verse de ilerleyen mısralarda yönünü tekrar iyimserliğe ve aydınlığa çevirir. Bu zıtlıklarda Tanpınar'ın küçük yaşlarda tanıştığı şehirlerin/mekânların etkisi altında inşa edilen duygular yer alır. Yıldızlı gecelerin etkisi, deniz dalgalarının kıyıya vuran görüntüleri ve yosunlu kayalar hep bu zıtlıklar üzerinden anlatılmaya çalışılır. Ancak Tanpınar'ın ışık imajıyla tanışması veya bu imajı olumlu anlamda kullanması “güneş”le başlar. Kısacası ışık imajı, ışık–renk, ışık–yıldız, ışık–güneş, ışık–bulut, ışık–tabiat ve ışık–kadın birliktelikleri Tanpınar'ın şiir dünyasında dışarıya açılan pencereleri ifade eder.

KAYNAKÇA

- Çetin, N. (2006). “Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiiri”. *Hece dergisi: Ârafta bir süreklilik arayışı olarak Ahmet Hamdi Tanpınar özel sayısı, yıl: 6, sayı: 61*. Hece Yayınları. 150–170.
- Gürbilek, N. (2008). “Tanpınar'da görünmeyen” (Yay. haz. Abdullah Uçman ve Handan İnci). *“Bir gül bu karanlıklarda”*: Tanpınar üzerine yazılar. 3F Yayınevi. 385–394.
- Kaplan, M. (2013). *Tanpınar'ın şiir dünyası*. Dergâh Yayınları.
- Kurt, M. (2008). “Tan/pınar şiirler'in izinde” (Yay. haz. Abdullah Uçman ve Handan İnci). *“Bir gül bu karanlıklarda”*: Tanpınar üzerine yazılar. 3F Yayınevi. 641–649.
- Narlı, M. (2007). *Şiir ve mekân*. Hece Yayınları.
- Önal, M. N. (2007). “Türk mitinin oluşumunda ışığın rolü” (Yay. haz. Yücel Dağlı, Yosges Dades-selim ve S. Kuru). *Journal of Turkish Studies, C. 31/2*. 145–158.

- Sarı, A. (2008). *Psikanaliz ve Edebiyat*. Salkımsöğüt Yayınları.
- Taburoğlu, Ö. (2019). "Işık". *Tanpınar sözlüğü: şahsî bir masalın simgeleri*. Doğu Batı Yayınları. 116–127.
- Tanpınar, A. H. (2005). "Şiir hakkında 2" (Yay. haz. Zeynep Kerman). *Edebiyat üzerine makaleler*. Dergâh Yayınları. 18–20.
- Tanpınar, A. H. (2014). *Bütün şiirleri* (Yay. haz. İnci Enginün). Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2020). *Suat'ın mektubu* (Yay. haz. Handan İnci, Banu İşlet, Hacer Er). Dergâh Yayınları.
- Yavuz, H. (2008). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın estetiği üzerine" (Yay. haz. Abdullah Uçman ve Handan İnci). *"Bir gül bu karanlıklarda": Tanpınar üzerine yazılar*. 3F Yayınevi. 225–228.